

HADISLARNING TARBIYAVIY AHAMIYATI

Soibjonova Samiya

*O'zbekiston xalqaro islom akademiyasi Tarix (islom tarixi va manbashunosligi)
yo'nalishi 4-bosqich talabasi*

Annotatsiya: *Ushba maqolada Qur'ondan keying ikkinchi manba bo'lmish hadislar, ularning inson kundalik turmushidagi o'rni, foydalari o'rganiladi. Yaxshi inson bo'lishga intilgan har bir kishiga hadislarda katta rag'bat borligi namoyon bo'ladi.*

Kalit so'zlar: *hadis, tarbiya, amal, sahoba, tobein, xulq, sunan, fazilat*

Islom dinining Qur'oni karimdan keyingi ikkinchi manbasi bo'lmish hadislar inson ma'naviy axloqiy tarbiyasini yuksaltirishda muhim o'rin tutadi. Zero, hadislar insonning jamiyatda o'z munosib o'rnini egallashiga yordam beradi. Hadislarda kishining kundalik hayotida uchraydigan muammoli holat va vaziyatlar uchun konseptual yechimlar yotadi. «Odamlarning yaxshisi – odamlarga foydalirog'i» deyiladi hadisi sharifda. Yaxshi inson bo'lishga intilgan har bir kishini atrofdagi insonlar manfaati uchun qayg'uradigan, kishilarga yaxshilik qilishdan «charchamaydigan» qilib tarbiyalashda ushbu hadisning ahamiyati yaqqol ko'rinib turibdi. Ming yildan ortiq davr mobaynida musulmon xalqlar ijtimoiy hayoti bilan bog'liq ravishda avloddan-avlodga o'tib, bizgacha yetib kelgan hadislarda ma'naviy najot vositasi bo'lgan hikmatlar mujassamdir. Hadislarda payg'ambarlikning asosiy vazifasi ham insonlar axloqini yuksak darajaga olib chiqishdan iborat ekani ta'kidlanadi. Zero, hadisda: «Men barcha yaxshi xulqlarni takomiliga yetkazish uchun yuborilganman» deyilishi bu fikrning isbotidir. Rasululloh alayhis-salomning axloqlari haqida ayollari Oishadan so'ralganida, «U kishining xulqlari Qur'on edi», deb Qur'onda zikr etilgan barcha yaxshi fazilat va xislatlarni u kishi o'zlarida mujassam qilganliklarini e'tirof etgandilar. Islom ta'limotiga ko'ra, hadislarning tarbiyaviy ahamiyati katta ekani yana shu bilan izohlanadiki, Qur'onda Allohning elchisi bo'lgan Payg'ambarning yuksak axloqiy fazilatlarini sababli u kishi bir necha bor maqtalib ta'kidlangan. Xususan, «Qalam» surasida shunday deyiladi: «Albatta, Siz buyuk xulq uzradirsiz» (Qalam, 4). Shuningdek, mazkur go'zal xulqlar boshqalarga namuna bo'lishi darajasida ekani haqida shunday deyiladi: «(Ey, imon keltirganlar!) Sizlar uchun – Alloh va oxirat uchun Allohning payg'ambarida go'zal namuna bordir» (Ahzob, 21).

Yuksak insoniy fazilatlardan biri kishining so'zi va amali bir-biriga muvofiq bo'lishidir. Ana shunday kishining so'zlari ham ta'sirli bo'ladi. Bunday fazilatni egallagan Rasululloh alayhis-salomning qoldirgan hikmatlari 14 asrdan buyon saqlanib kelayotgani ham bejiz emas edi. Bu esa so'z va amal birligiga erishgan, buyuk sufiy olimlar tomonidan «kamil inson» deya ta'riflangan Payg'ambarning go'zal xulq sohibi bo'lganini yana bir bor tasdiqlaydi. Payg'ambar alayhis-salom atrofida ko'plab insonlar – sahobalar jamlanishining, ya'ni yagona bir jamoa bo'lishining asosiy omillaridan biri

sifatida Qur'onda go'zal xulq ko'rsatilgan: «Allohning rahmati sababli (Siz, ey, Muhammad,) ularga (sahobalarga) muloyimlik qildingiz. Agar dag'al, toshbag'ir bo'lganingizda, albatta, (ular) atrofingizdan tarqalib ketgan bo'lur edilar. Bas, ularni afv eting, (gunohlari uchun) kechirim so'rang va ular bilan kengashib ish qiling! (Biror ishga) azmu qaror qilsangiz, Allohga tavakkul qiling! Alloh tavakkul qiluvchilarni sevar»(Oli Imron, 159). Ushbu oyatdan musulmonlarning yagona ummat, ya'ni bir jamoa keyinchalik jamiyat bo'lib shakllanishida ham go'zal xulqning ahamiyati katta bo'lganini ko'rsatadi. Ilk islom davrida Payg'ambar atrofidagi insonlarni tarbiyalashda hadislar qay darajada nufuzga ega bo'lgan bo'lsa, keyingi davr uchun ham ularning ahamiyati kam bo'lmadi, aksincha ahamiyatliroq bo'lib bordi. VIII asrda hadislarini jamlashga asosiy e'tibor qaratilib, IX asrda mukammal to'plamlar yuzaga keldi. Minglab ichshonchli hadislarini o'zida mujassam qilgan «as-Sihoh as-sitta» («Olti ishonchli to'plam») xuddi shu IX asrda to'la ravishda o'z nihoyasiga yetdi. Bu darajada katta miqdordagi hadislarini jamlagan to'plamlarning yuzaga kelishi musulmon olamida ularga ehtiyoj va qiziqishning naqadar kuchli bo'lganini ko'rsatadi. Muhaddislar hadislarini shunchaki to'plamadilar, balki ularni o'z hayotlari mohiyatiga aylantirdilar. Imom Buxoriy buni «Men qaysi hadisni o'rgansam, unga amal qildim» deya e'tirof etadi. Olim aytgan ushbu so'zlar asosan axloq-odobga doir hadislar xususida edi. Hadislarini o'z mohiyatiga ko'ra aqidaviy, fiqhiy va axloqiy mavzularga bo'lish mumkin. Ular orasida axloq-odobga doirlari muhaddislar tomonidan alohida to'plamlarda yig'ildi. Ularga misol tariqasida Imom Buxoriyning «al-Adab al-mufrad» («Odob durdonalari») asarini keltirish mumkin. Bu kitob o'zbek tiliga ham tarjima qilinib, yurtimizda nashr etilgan (T.:

O'zbekiston, 1990). Aqidaviy va fiqhiy masalalarni hal qilish uchun mutakallim va faqih ulamolar odatda ishonchli hadislardan foydalanishga harakat qiladilar. Ammo axloqiy mavzudagi hadislarining ishonchliligi «mutavotir» (isnodi uzluksiz, eng ishonchli) darajasida bo'lmasa-da, ulamolar fikricha, ulardan tarbiyaviy maqsadda foydalanish mumkin. Abu Lays Samarqandiy o'zining axloq-odobga doir «Tanbeh-al-g'ofilin» (Toshkent: Movarounnahr, 2003) nomli asarida shu kabi hadisni keltiradi. Bu Said ibn Musayyabdan rivoyat qilingan ushbu hadisdir:

«Aqlning boshi Allohga bo'lgan imondan keyin odamlar bilan murosai madora qilish va ularga muhabbatli bo'lishdir. Kishi kengash-maslahatdan xor bo'lmaydi. Kishi o'zining fikri bilan kifoyalansa, baxtli bo'lolmaydi. Agar Alloh bandaning halok bo'lishini xohlasa, avvalo, uning fikri buziladi. Albatta, dunyoda yaxshilik ahllari bo'lganlar oxiratda ham yaxshilik ahllaridir. Dunyoda yomon ish egalari bo'lganlar oxiratda ham yomonlik egalari» Hadis to'plamlariga ba'zan Payg'ambar so'zlari va amallaridan tashqari sahobalarning so'z va amallari ham kiritilgan. Bu kabi so'zlar «mavquf» (to'xtagan, oxiriga yetmay qolgan) hadislar deb ataladi. Shuningdek, tobeinlar so'zlari ham hadis to'plamlariga kiritilgan va ular «maqtu» (kesilgan) hadislar deb atalgan. Demak, hadis to'plamlarida Payg'ambar alayhis-salomdan keyingi kishilar – sahoba, tobiylarning ham o'gitlari jamlangan. Keyinchalik bitilgan hadis

ilmiga oid asarlarda va sharhlarda olimlar, davlat arboblari va boshqa mashhur kishilarning soʻzlari ham bu toʻplamlarga kiritilgan. Bundan koʻrinadiki, hadislar uzoq davr mobaynida hikmatli soʻzlar va yuksak axloq namunalarini oʻzida mujassam qilib, xalq orasida keng muomalada boʻlib kelgan. Hadislar orasida ota-onani hurmat qilish mavzusi alohida oʻrin tutadi.

Imom Termiziy oʻzining «Sunan» asarida shunday hadisni keltiradi: «Parvardigorning roziligi otaning roziligidadir, Parvardigorning gʻazabi otaning gʻazabidadir». Inson egallashi mumkin boʻlgan fazilatlarni baʼzan 50 dan ortiq, baʼzida 100 ga yaqin deya taʼrif beradilar. Bu kabi fazilatlarni sinchkovlik bilan oʻrgangan ulamolar ularning sonini 200 tagacha sanaganlar. Ammo ular orasida rostgoʻylikning oʻziga xos koʻrinishi boʻlgan yuqorida zikr etilgan soʻz va amalning birligi eng yuqori darajada hisoblanadi. Zero hadisda aytilishicha «Allohning nazdida eng yaxshi gap rost gapdir». Aytish mumkinki, hadislar uzoq tarixiy davr mobaynida katta tarbiyaviy axloqiy ahamiyatga ega boʻlib keldi. Hozirgi kunda ham ular oʻzining maʼnaviy-maʼrifiy va axloqiy ahamiyatini yoʻqotgani yoʻq. Shuning uchun ham kelajagi buyuk davlatni barpo etishda, xalqimizni, xususan yoshlarni, yuksak axloqiy fazilatlar bilan tarbiyalashda hadislardan unumli foydalanish alohida ahamiyat kasb etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Abu Abdulloh Muhammad ibn Ismoil al-Buxoriy. Sahih al- Buxoriy: 2 jildli. – T.: Oʻzbekiston milliy ensiklopediyasi, 2008.
2. Abu Iso at-Termiziy. Ash-SHamoyil an-Nabaviya / Tarjimon U.Uvatov. – T.: 1993.
3. Abu Lays As-Samarqandiy, Al-Faqih. Tanbehul-Gʻofiliyn (Gʻaflatdan uygʻotish). – T. III. – T.: Movarounnahr, 2003
4. Hadisshunoslikka oid oʻquv qoʻllanma oʻquv qoʻllanma / tuzuvchilar: D.Rahimjonov, D.Muratov,
5. R.Obidov, M.Alimova; Oʻzbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi
6. Toshkent islom universiteti. – Toshkent: Toshkent islom universiteti, 2013. – 268 b